

ПАМЕТ, ИДЕНТИЧНОСТ И ДРУГОСТ В РОМАНА
ЖИТИЕТО НА ИСМАИЛ ФЕРИК ПАША: *SPINA NEL CUORE*
НА РЕА ГАЛАНАКИ

NELI POPOVA

Sofia University of St. Kliment Ohridski

MEMORY, IDENTITY AND OTHERNESS IN RHEA GALANAKI'S NOVEL *THE LIFE OF ISMAIL FERIK PASHA: SPINA NEL CUORE*. Rhea Galanaki is widely regarded not only as a prominent contemporary Greek author but also as a key figure in the revival of the Greek historical novel, alongside writers such as Maro Douka, Alexis Panselinos, and Nikos Themelis. This new iteration of the historical novel, as articulated by Vangelis Hadjivassiliou, refrains from instrumentalizing the dichotomy of Self and Other to valorize the 'own' at the expense of the 'other.' Instead, it often explores the Other as an intrinsic element of the Self, a theme exemplified in Galanaki's work. Through this nuanced approach to the past, the conventional stereotypes underpinning national identity are subjected to critical reexamination. This paper investigates how Galanaki's novel addresses the interrelated themes of identity and Otherness, focusing on the manifestations and functions of memory and the recurring motif of return. Rather than seeking to delineate a fixed or immutable core of the Self, the analysis traces the protagonist's journey toward reconciling polarized aspects of their existence. The study situates the relationship between identity, memory, and Otherness within the theoretical framework of Paul Ricoeur's concept of identity, offering a deeper understanding of these interconnections in the novel.

Keywords: Rhea Galanaki, contemporary Greek literature, identity, memory, Paul Ricoeur

DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2025.14.79-92>

Реа Галанаки се счита не само за една от значимите съвременни гръцки авторки, но и за обновител на гръцкия исторически роман, наред с Маро Дука, Алексис Панселинос, Никос Темелис и др.¹ Новият тип исторически роман, съгласно Вангелис Хадзивасилиу, не инструментализира противопоставянето *свое* – *чуждо*, за да открие *своето* за сметка на *чуждото*, т.е. не обслужва националистически цели. Акцентът е изместен от противоборство и налагане на правотата на един глас към равнопоставен диалог и полифоничност.² Често, както се случва в трилогията на Галанаки,³ Другият е елемент от Аза. При този подход към миналото, много от стереотипите, върху които се гради всяка една национална идентичност, биват подложени на преоценка.⁴

Според Димитрис Дзювас, романът на Галанаки представлява *забележително изследване на идентичността* (Tziouvas 2007: 548–549). В основата на текста лежи вътрешният конфликт между двете идентичности на Исмаил – неговата *генетична* (критското момче) и *придобитата* (египетският военен министър). По думите на Йоргос Таласис: *във Ферик съжителстват два живота, две майки, две имена, две семейства, две родини, две религии, без да се избира между тях* (Thalasis 1992: 107). Заслужава да се отбележи, че текстът на Галанаки не се задоволява с представянето на раздвоението, а се фокусира върху преживяването му от героя. Читателят върви редом с Исмаил, съпричастно следвайки правите линии и кръговете на вътрешния път на героя към опрощение.

Цел на настоящия текст е да проследи как бива интерпретиран проблемът за идентичността и другостта, като се фокусира върху проявленията и функциите на паметта и мотива за завръщането в романа. Тъй като става дума за постмодерен исторически роман,

¹ Идеите на статията са представени в научен доклад на Кръгла маса на тема *История и култура на Балканите: Чужди влияния, контекстуална адаптация, хибридни явления* в памет на д-р Саня Велкова-Кожухарова (Институт за балканистика с център по тракология – БАН, София, 2–3 ноември 2023).

² *Започвайки обиколката из териториите на обновения исторически роман, трябва да кажа нещо, за което вече стана дума: националният Аз и племенният Друг съществува в стария исторически роман по един противоположен или дори враждебен начин. Сега те губят своя двойствен и същевременно антагонистичен статут и се превръщат в материал за работата на един голям топилен котел за създаването на обширна мозайка, под чиято многолика повърхност могат да се разиграват най-разнообразни индивидуални и колективни драми. Завесата ще бъде вдигната от Реа Галанаки с романа ѝ „Житието на Исмаил Ферик Паша“ (1989), последван от „Ще се подписвам Луи“ (1993) и „Елени или Никой“ (1998) (Nadjivassiliou 2018: 625).*

³ *Житието на Исмаил Ферик Паша: Spina nel cuore, Ще се подписвам Луи и Елени или Никой* образуват своеобразна трилогия, в центъра на която стои личност, живяла през XIX в., периферна на официалната историография.

⁴ Димитрис Дзювас отбелязва, че приносът на постмодернизма в Гърция се състои най-вече в *ревизирането* на историята и в оспорването на есенциалисткия характер на националната идентичност (Tziouvas 2021: 158).

при анализа няма да се търси някакво неизменно, твърдо ядро в Аза, а ще бъде очертан пътят, който изминава героят до достигане на помирение между двете полюсни съществування. Отношението между идентичност, памет и другост ще бъде разгледано в светлината на концепцията на Пол Рикъор за идентичността.⁵

*Житието на Исмаил Ферик Паша: Spina nel cuore*⁶ разказва за живота на родения в Крит Емануил Камбанис Пападакис, който бива пленен като дете от османците, вероятно по време на освободителното въстание през 1821 година, впоследствие приема исляма и успява да се издигне вече като Исмаил Ферик до поста министър на войната в Египет. След дългогодишен престой в Египет, пътувания из Европа и военни походи в Сирия с първородния син на султан Мохамед Али, Ибрахим, той се завръща в Крит начело на египетската войска, за да потуши поредното въстание на острова (1866–68), което, по ирония на съдбата, финансира от Атина неговият по-голям брат Андонис Камбанис Пападакис. Двамата братя, въпреки споделените в началото пленничество, загуба на родителите и предишния начин на живот, имат съвсем различна съдба. Андонис успява да избяга в Одеса, оттам се завръща в Гърция, забогатява след няколко успешни сделки и става един от благодетелите на освобождението на Крит и от строителите на свободна Гърция. По-малкият брат Емануил също съумява да изгради кариера и да се издигне, но като носи завинаги противоречието между *първия* и *втория* си живот. При завръщането в родното си място, този път като завоевател, Исмаил

⁵ Изборът на философската теоретична парадигма на Рикъор не е случаен. Неговите търсения в областта на феноменологията и антропологичната херменевтика засягат проблемите за идентичността, паметта, историята, забравата, които са ключови за романа. Освен това, в концепцията на Рикъор не се обговаря есенциалистският характер на идентичността, залегнал в основата на класическия исторически роман, а се разграничават две модалности на личната идентичност, при които неизменното се съчетава с промяната.

⁶ Заглавието внася смут: *Житие* отнесено към живота на един ислямизиран грък. Още в самото начало се появява двойствеността, и то взаимоотменящата се двойственост. Смятам, че Галанакис избира думата *житие* (*βίος*), а не *живот* (*ζωή*), поради няколко причини. Първата е, за да наблегне на момента на мъченичеството, на трудностите и на вътрешната борба, които съпътстват през цялото време героя. Втората се отнася до разграничението между *βίος* (като начин на живот и като трайност на живота) и *ζωή* (като биологично съществуване). Третата е, че ни препраща към романа на Никос Казандзакис *Алексис Зорбас*, чието заглавие на гръцки е *Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά*. Колкото и да са различни двата романа, бихме могли, все пак, да ги свържем по линията на двойничеството. Разказвачът и Зорбас са коренно различни като начин на възприемане и преживяване на света, на живота, но въпреки това те взаимно се допълват. Исмаил и брат му Андонис са близки, но биват разделени от историята и стават носители на диаметрално противоположни съдби, които обаче се сливат в точката на неизбежно избраната самота, вследствие от дадените обещания. За разлика от романа на Казандзакис, различията не водят до сдвояване, а до все по-голямо раздалечаване. По-подробно за заглавието вж. Thalasis 1992: 100.

намира смъртта си. Причините за края на живота му са неясни. Съществуват три версии за смъртта на историческия Исмаил Ферик паша, както са три и версиите за участието на майка му след опожаряването на ласитското плато през 1821 година. Първата е, че е отровен от главнокомандващия на турската войска Омер паша, защото е таен християнин. Втората, че е ранен в стомаха по време на една от битките и впоследствие умира от раната си. Третата, литературната версия на Галанакис, че се самоубива в родната си къща с ножа, който намира в пещерата, в която търси убежище преди пленяването си, и който носи със себе си през целия си живот.

Самата Галанакис в едно от есетата си *Литература и История (Λογοτεχνία και Ιστορία)* споделя, че е нямала намерение да създаде исторически роман или фикционална биография – поне в известния дотогава смисъл, пишейки *Житието на Исмаил Ферик паша* и *Ще се подписвам Луи*, а да пише за личности, които са я развълнували и проблематизирали (Galanaкі 1997: 61). А в последната си засега книга, посветена на родителите ѝ, Галанакис споделя, че в третата (нейната художествена) версия за смъртта на Исмаил е искала да го представи като човек, хванат в капана на собствените си лабиринти (Galanaкі 2022: 50). По този начин ще бъде разгледан героят и в настоящия текст.

МИТ, ИСТОРИЯ, ПОУКА ОТ МИТА (ΜΥΘΟΣ, ΙΣΤΟΡΙΑ, ΕΠΙΜΥΘΙΟ)

Романът е разделен на три части. Първата е наречена *Годините в Египет. Митът (Χρόνια της Αιγύπτου. Ο μύθος)*. Тя обхваща период от 50 години, като започва с пленничеството и завършва със завръщането на Исмаил, вече като египетски генерал и завоевател в родното му място, в Крит. Втората част носи заглавието *Дни на завръщане. Историята (Ημέρες νόστου και ιστορίας)*. Посветена е на критското освободително въстание (1866–69). Времето, което обхваща, е много по-малко от първата – девет месеца. Третата част *Епилог (Επιμύθιο)* представя различните версии за смъртта на Исмаил и съдържа поуката от мита. По този начин наративът описва кръг, по-скоро спирала – започва с мита, преминава през историята, за да се завърне отново към мита, но на едно по-различно ниво, след като вече се е случило себепознанието на героя. Въпросната конструкция на мита и историята сама по себе си е предмет на литературоведски анализ. Елени Янаки открива елемент на пародия в противопоставянето между мит и история, поради това, че митът е разказан в третолично повествование, докато историята – в първолично. Това, според Янаки, противоречи на обективността, която би следвало

да е основна черта на историческия разказ (Yannakakis 1994: 125–126).⁷

Различно мнение застъпва Константинос Козмас. Той твърди, че не би могло да се говори за пародия на базата *обективност – субективност*, защото въпреки третоличното повествование на доста места фокализацията е вътрешна, както е в сила и обратното. За него разграничението съдържа в себе си двойката *достоверност – фикция* (Kosmas 2002: 92–94). Галанакис в бележката си за романа пояснява, че образът на Исмаил Ферик паша е до голяма степен измислен, поради липсата на достатъчно информация за него. Склонна съм да приема за валидни аргументите на Козмас, като си позволя да добавя още нещо по въпроса.

В интервю по повод издаването на романа Реа Галанакис споделя следното: *Преди да стигна до смъртта на Исмаил Ферик паша, посредством съпоставянето на мит и история, се опитвам да проследя изграждането и разграждането на тази част от въображението, която наричам памет, или, по-скоро тук, носталгия* (Galanaki 1989). Чрез прибягването до мита се постига митологизация на изгубеното родно, в смисъл на идеализиране на образите, на превръщането им в икони и ревностното им съхраняване в паметта.⁸ Носталгията придава на родното митични измерения, които биват развенчани при завръщането на Исмаил като враг. Това, според мен, е една от причините втората част да бъде озаглавена *История*. Освен че се позовава на реални исторически събития, в нея се проследява постепенното демитологизиране (*απομυθολοίηση*) на паметта въображение, възправянето на героя срещу реалността.

ОТНОШЕНИЕТО МЕЖДУ ИДЕНТИЧНОСТ, ПАМЕТ И ДРУГОСТ

При потеглянето от острова като пленник Исмаил се сбогува с всички и всичко (живо и мъртво), което оставя зад себе си. При този ритуал на сбогуване, както с изминалото, така и с възможността да изживее живота си като критско момче, героят дава обещание пред себе си да се посвети на паметта. Става дума за памет, при която изгубеното не потъва в миналото, а продължава да следва като сянка настоящето, тъй като споменът

⁷ Вж. също Thalasis 1992: 100–101.

⁸ Въпреки че Галанакис си служи с думите *οικοδόμηση – αποικοδόμηση* (изграждане – разграждане), които носят в себе си корена на думата *къща, дом (οίκος)*, би могло да бъдат допълнени с *μυθολοίω*: ‘придавам на някого или на нещо изключителни качества’ и *απομυθολοίω*: ‘отнемам митичното измерение, митичната обвивка и смъквам някого /нещо на нивото на реалността, до реалните му измерения’. Прибягвам до това заместване или по-скоро разширяване на смисъла, защото е от значение за интерпретацията на наратива, още повече че самата авторка споменава за съпоставянето на мит и история.

за него се отпечатва в емоциите с помощта на всички сетива:⁹ *Започна да подозира, че нещата, които губеше, можеха да удължат своя живот, като нахлуеха в чувствата със спомена на звука, миризмата, вкуса, осезанието и образа си* (Galanaki 1998: 18).

Момчето дарява решението да се посвети на паметта на новородения си Аз¹⁰ *като златна пендара с образа на светиите Константин и Елена* (Galanaki 1998: 26). Тя, ведно с ножа от пещерата,¹¹ ще го съпътства до края на дните му. Както ще стане ясно по-нататък, това е дар, който ще бъде за него едновременно капан и мост.

ПАМЕТ КАПАН

Защото се бил уморил, пишеше, от едни и същи образи в ума си през всичките тези години. От грижата да навива часовника на спрялото им време, за да не ги разбие неподвижността. Да подновява белезите им, знаейки, че така слага капан на самия себе си. Да усеща, че сграбчват египетския му живот в гръцките си нокти и го разкъсват на парчета. Да се опитва да ги държи в един огнен обръч, който опърля крилете им, но и неговата плът. Бил се уморил, повтори, но все пак бил успял да ги обезоръжи с годините, раждайки ги самият той непрекъснато, точно копие на действителните обстоятелства, породили ги някога. Но посещението на Йоанис и първото писмо на брат му ознаменували бунта на образите, който може би нямало да бъде толкова незначителен. (Galanaki 1998: 52)

В приведения цитат става дума за носталгична памет, която задържа времето в определена точка от миналото. Времето не тече в спомена, същевременно с това обаче е налице непрестанно призоваване на изгубените образи от страна на героя, непрестанен опит за обновяване на същото с цел то да бъде запазено живо, но и непроменливо. Задържане, което, както става ясно, изобщо не е безопасно, нито безболезнено. То противостои, от една страна, на естествения ход на времето, а от друга – не допуска оцелостяването и посвещаването от страна на героя на неговия втори египетски живот. Метафората за спомените образи като нокти, продължена с тази за крилете, препраща към грабливите птици. Рязко прекъснатият, неизживян живот на критско момче ограбва и разпилява

⁹ Този образ напомня на книга 10 от Изповедите на Свети Августин, където се представя как спомените проникват в паметта (вж. Augustine 2006: 229–230).

¹⁰ Преди да бъде пленен, героят търси убежище в една пещера. В нея Галанакис представя второто раждане на героя – от критско момче той се превръща в пленник.

¹¹ В пещерата момчето открива острие, което не принадлежи на нито един от двата свята – родния и придобития. Така ножът, освен че препраща към фалическа символика – отделянето от майката и навлизането в символния ред, е единственото нещо, което Исмаил запазва от първия си живот. По-подробно вж. Beaton 2015: 470.

настоящото на Исмаил. При все че огненият обръч (в смисъла на защитна линия) възпира стремителността на спомените, той изгаря и него. Не без значение е и метафората *бунтът на образите*. Исмаил се завръща в родното си място като завоевател, за да потуши поредния бунт, но бива завладян от спомените и обзет от желанието да бъде разпознат и признат от изгубените свои.

ИДЕНТИЧНОСТ *IDEM* И *IPSE*

В книгата *Самият себе си като някой друг* Пол Рикьор разграничава две модалности на личната идентичност: идентичността *idem*, или *същост*, и идентичността *ipse*, или *самост*. *Същостта* е свързана с перманентност във времето и препраща към характера, към отличителните черти и утаени *идентификации* във всеки индивид, които позволяват той да бъде разпознат като същия, независимо от промените, настъпващи с времето (Ricoeur 2004: 190); докато *самостта* носи етични импликации и е свързана с отстояването на себе си, спазването на дадена дума или обещание. Съгласно Рикьор, *самостта* представлява *предизвикателство към времето, отказ от промяната: дори ако бих променил мнението си, склонността си, „бих устоял“* (Ricoeur 2004: 198). Тя не се приема като даденост, както идентичността *същост*, която просто трябва да бъде поддържана, а като непрестанно себеутвърждаване и себепреодоляване, чрез оставане верен както на себе си, така и на обещанието пред другия.¹² В последващ свой труд *Пътят на разпознаването. Три студии* френският философ доразвива концепцията си за идентичност, вписвайки я в проблематиката на себе-разпознаването, като започва със (себе)разпознаване и (себе)признаване, преминава през взаимното разпознаване и признаване и достига до признателността. (Себе)разпознаването като идентификация се отнася до идентичността *същост* (*idem*), при която се разпознавам или бивам разпознат (идентифициран) като същия, независимо от промените, настъпили с времето. В случаите, когато (себе)разпознаването преминава в (себе)признаване, става дума за идентичността *самост* (*ipse*). Азът не просто бива разпознат по определени трайни характеристики или белези, а признава отговорността за своите действия, в това число способността за обещание. Проблематиката за себепознаването, съгласно Рикьор, *достига едновременно два върха с паметта и обещанието* (Ricoeur 2006: 164). Въпреки че паметта препраща към миналото, а обещанието – към бъдещето, те, според френския

¹² Важно е да бъдат подчертани двата аспекта на обещанието: *лингвистичният* – като речеви акт и *моралният* – като ангажираност към [...] и ангажиране за [...] (Ricoeur 2006: 188–190).

философ, би следвало да бъдат мислени заедно в живота *настояще* на себепознанието благодарение на някои свои общи характеристики (Ricoeur 2006: 164).

Вписани в концепцията на Рикьор за специфичната за човека способност да си спомня и обещава (Ricoeur 2006: 164), паметта и обещанието в момента на осъществяването си заемат различна позиция в диалектиката между идентичността *същост* и идентичността *самост*. Докато с/при паметта акцентът е поставен върху *същостта*, макар да не отсъства и самостта, то при обещанието *самостта* заема цялото пространство (Ricoeur 2006: 164). След като ги съотнася към времето и конституентите на личната идентичност, френският философ вплита паметта и обещанието в още едно, трето взаимоотношение, свързано с техните негативи – забравата като заплаха за паметта, а измяната – за обещанието (Ricoeur 2006: 165).

При завръщането си Исмаил преминава през опита на разпознаването идентификация и разпознаване признаване, за да достигне до себепознание.

МОТИВЪТ ЗА ЗАВРЪЩАНЕТО. РАЗПОЗНАВАНЕ ИДЕНТИФИКАЦИЯ

При завръщането си Исмаил, воден от усещането за приближаващия край, търси близост с роднините си от остров Крит. Той се разкрива първо пред свой роднина свещеник, като му разказва за критското си семейство и за платото. След това му показва наследствения семеен белег на врата.¹³ Разпознаването се случва, без обаче да води до приемане и признаване. Свещеникът остава резервиран и подозрителен към Исмаил – *ренегат, паша и завоевател* (Galanaکی 1998: 115). Разкриването засяга единствено идентичността *същост*. Героят е разпознат като плененото критско момче; като същия, но не като самия себе си, той продължава да бъде другият, вътрешният враг.

По-различно разпознаване и признаване, което обаче отново засяга единствено *същостта*, е представено в третата част от романа, в която Исмаил извиква в палатката си една старица от селото. В началото жената трепери от страх, но след като разпознава белега в основата на врата на пашата, избухва в ридания и го взема в прегръдките си, напаявайки оплаквателни или християнски псалмопения. Не става ясно доколко тази женска фигура се припокрива с образа на майката, както и дали белегът изобразява

¹³ Жан-Пиер Вернан, говорейки за завръщането на Одисей, подчертава връзката между акта на разпознаването и преутвърждаването на идентичността: *За да разпознаят Одисей след толкова години, толкова промени, на хората ще им са нужни semata, знаци, белези, които ще им послужат за доказателства; те ще трябва да размислят над тези знаци, за да възстановят идентичността на Одисей* (Vernant 2001: 108–109).

малък кръст, който свидетелства за тайното изповядване на християнството от страна на Исмаил, или просто е един тъмен белег (Galanaki 1998: 141).¹⁴

РАЗПОЗНАВАНЕ ПРИЗНАВАНЕ. ПАМЕТ МОСТ

Разпознаването като признаване и приемане се случва, когато героят се завръща в бащината къща, чието спомняне е представено като *квинтесенция на паметта*¹⁵ (Galanaki 1998: 126). В къщата героят извиква душите на мъртвите си родители. Трябва да се отбележи, че живият му брат също се появява.¹⁶ Героят прибегва до ритуала *Некия*,¹⁷ за да възобнови, от една страна, връзката, накърненото чрез отстъпничеството кръвно родство, а от друга желае да научи от сенките на родителите си какъв ще бъде краят му и дали ще му бъде дадено опрощение. Първа сред сенките се появява майка му. Тя никога не го е откъсвала от себе си и го е приемала безусловно като свое (пораснало) дете, без да обръща внимание на втория му живот, на измяната му. Вижда го отвъд постовете, които заема, като се стреми да му даде уют, топлина и отмора. Вижда душата му, ранена от *неизповядана любов* (Galanaki 1998: 128), както и самотата му, която той се опитва да смекчи, говорейки със сенките на обичните мъртъвци. Обещава му скоро *да се срещнат и да ликуват безтелесни и безгрешни* (Galanaki 1998: 129).

Бащата, за разлика от майката, доста по-трудно допуска изгубения син до себе си. Той не иска да приеме, че синът му има втори живот, втора идентичност на веротстъпник и предател. Все пак разпознаването и признаването от страна на бащата се случват само защото изгубеният му син не е изменил на обещанието да се посвети на спомена за първия си живот:

¹⁴ Тази неяснота е смислопораждаща. Тя подчертава намерението на Галанакис да представи всички версии за героя, без да избере една от тях като валидна. В народната памет на критяните образът на Исмаил е съхранен като изтерзан таен християнин. В паметта на египтяните е запазен образът на почитан военачалник.

¹⁵ Къщата е другият важен топос в романа. Образът ѝ, за разлика от този на природата, не присъства в спомените на Исмаил. Подсъзнателно героят сякаш иска да запази образа ѝ недокоснат от развалата на времето и от ролята си на предател. Забравата функционира не като заличаване, а по-скоро като съхранение на чистотата на образа, който ще изникне отново в подходящия момент.

¹⁶ Колкото и да е странно присъствието на брат му сред мъртвите, то е оправдано. Андонис е жив, но сякаш е мъртъв, защото пътищата между двамата братя са прекъснати от мига, в който Исмаил стъпва на остров Крит като завоевател.

¹⁷ *Νέκυια* (от старогр. *νέκυς* – *мъртъв, мъртвец*). Така е озаглавена единадесетата песен от Омировата *Одисея*, чийто превод на български език е *Царството на сенките*. *Некия* представлява ритуал, при който живият се спуска в подземния свят и общува със сенките на мъртвите, за да научи бъдещето.

Да знаеш, че отново бих предпочел заколението пред безчестието. Друго нещо е животът, който се падна на теб. Ти преуспя, и това е хубаво, но изгуби връзката, приемствеността. А заедно със себе си ти прекъсна и мен. Изкуплението ти е, че никога не си искал и не си успял да ни изпратиш в забвението. Аз, който познах тръните на единия път, признавам трудностите и на двата пътя. Искам да кажа, че признавам твоя опит за изкупление. (...) Скоро отново ще се срещнем. (Galanaki 1998: 129)

Благодарение на това, че удържа обещанието да се посвети на паметта за първия си живот,¹⁸ Исмаил бива приет и признат отново от баща си. Връзката обаче между бащата и сина не е така безусловна, както връзката на Исмаил с майка му.¹⁹ Би могло да се каже, че докато Исмаил разчита на паметта, бащата потъва в частична забрава, за да се осъществи докосването между тях: *Той не искаше да ме познава като османец в Египет. Чакаше отново да стана дете, да вляза отново в същия дом, за да започне да мисли за мен като личност, пък било то и като личност, неуспяла да прегърне и продължи неговия избор. Изчакал бе да види тези сълзи в очите ми* (Galanaki 1998: 130).

Като удържа обещанието да не забравя първия си живот, героят на Галанаки, който става полюсен друг след пленяването си – с друго име, друга религия, друг език, удържа идентичността си в аспекта на *самостта*. Както отбелязва Дитер Тайхерт: *Обещаващият Аз активно се идентифицира със себе си в бъдещето. Поради това запазването на обещанието поражда непрекъснатост на Аза във времето* (Teichert 2004: 187).

ЗАВРЪЩАНЕ СМЪРТ. СЕБЕПОЗНАНИЕ

Исмаил Ферик паша се завръща в родното място, завръща се дори във времето,²⁰ но носталгията, така както е видяна и представена от Галанаки в романа, е не само желание за завръщане към едно пространство (родното място), нито желание за връщане във

¹⁸ Обещанието да се посветиш на паметта е особено. Ако обещанията по принцип са свързани с бъдещето, то като че е по-скоро свързано с миналото, като че преобръща логиката на обещанието, както я описва Рикьор, за да я пренасочи към миналото, за да превърне миналото в обещание.

¹⁹ Ако приобегнем отново до Рикьор, бихме основали отношенията *майка – син, баща – син* върху диалектиката между *поетиката на агаре* и *прозата на справедливостта*. Любовта агаре, твърди Рикьор, има едно-единствено желание, израз на щедростта ѝ – това да дарява, без обаче да влиза в отношенията на размяна, чието правило е равностойността, характеризиращи духа на справедливостта. Отличителна черта на агаре е даряването без отплата (Ricoeur 2006: 324).

²⁰ При завръщането започва обратното движение от мъж към дете. Исмаил се смаява, като в къщата той е представен като сукалче: *[...] започнах да бозая от познатия въздух. Измина доста време, преди да отворя отново очи и да почувствам, че съм се наситил на млякото. Установих, че вратата, върху която се облягах, бе станала по-висока, а аз се бях смалил до детски ръст. С дясната ръчичка избърсах устните* (Galanaki 1998: 127).

времето единствено на детството или младостта, а желание за завръщане към времето на невинността и отгук – желание за помилване и спасение.

В епилога на романа гръцката авторка предлага своя литературна версия за смъртта на Исмаил и своя трактовка на мотива за завръщането. След като бива разпознат, признат и приет от сенките на родителите си, героят очаква *да срещне изгубената си невинност*, но надеждите му са опровергани:

През онази нощ, в стария му дом, невинността му се усмихвала като намерения отново ангел-хранител на паметта. Все още без да смее да повярва в чудото, той протегнал детска ръка, за да докосне ангела. Едва тогава видял черните змии, които се увивали около лъчезарните му къдрици и отстъпил назад. Изведнъж в проблисък проумял, че не съществува, нито някога е съществувало нещо толкова невинно, че да бъде изгубено. Следователно, че не съществува, нито пък някога е съществувал път назад. (Galanaki 1998: 145)

Завръщането, като завръщане в едно изначално състояние на невинност, е осуетено. Героят осъзнава, че през цялото време е страдал и копнял по нещо, което е считал за изгубено, но което в действителност не е съществувало. Осъзнаването на илюзията, колкото и да е болезнено, води героя до катарзис.²¹ Би могло да се каже, че този момент бележи прехода от меланхолия, която в романа е особена носталгична меланхолия, към скръбта, така както е обговорена от Рикьор, като помиряване с изгубения обект и със самия себе си (Ricoeur 1998: 42). Самоубийството на героя (версията на Галанакис за смъртта на Исмаил), от една страна, е в резултат на разбирането на Исмаил, че е посветил живота си, че е бил верен на нещо несъществуващо, а от друга – че не би могъл *да съществува живот без идеализираща памет* (Galanaki 1989), без вярата в наличието на нещо неизменно и чисто.²²

²¹ Съгласно Рикьор: *Клопката на илюзията е различна от тази на лъжата. При лъжата човек винаги може да усети измамата, а истината за илюзията осъзнава едва тогава, когато се освободи от нея* (Ricoeur 1998: 81).

²² Дори завръщането да е осуетено, все пак би могло да се каже, че в наративен смисъл има завръщане. Душата на Исмаил Ферик паша, облечена в тялото на момче, всяка година през месец май разказва на други деца историята за смъртта на Исмаил в училището, построено на мястото на кенотафа на Исмаил.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Исмаил Ферик Паша през целия си живот е пленник. В началото е критско момче, пленено от османците. Впоследствие е запленил от мечтанието за изгубеното родно място, както и от желанието да бъде отново разпознат и приет от своите. Въпреки че потегля – вече като министър на войната на Египет – да завладее Крит, той никога не успява да стане завоевател. При завръщането си бива напълно завладян от миналото. Миг преди смъртта си героят се освобождава от наложеното и самоналоженото изгнаничество, като осъзнава, че *и двата му живота са били, до известна степен, резултат от начина, по който ги е мислил* (Galanaki 1997: 31).

Романът на Реа Галанакис не просто разказва историята на Исмаил Ферик Паша, но поставя морални проблеми – Исмаил враг ли е? Той свой ли е или друг, още повече че е двойно друг, именно защото е бил свой. Като пренася конфликтите в полето на душата и създава герой, който живее с противоречия и който посреща превратностите на съдбата с достойнство и човечност, Галанакис отива отвъд стереотипите *Ние – Другите* и *Добро – Зло*. Нещо повече – благодарение на избора си на герой²³ и на начина, по който изгражда образа на Исмаил, гръцката авторка променя не само облика на дотогавашния исторически роман, както бе посочено в началото на текста, но се вписва в едно сравнително ново поле на изследване в хуманитаристиката, свързано с политиката на паметта,²⁴ като допринася за това на везните на колективната памет да натезжат *доброкачествените спомени, тези, които имат терапевтична и морална стойност* (Assmann 2008: 51).

²³ *Лицето на Исмаил Ферик паша като враг, ми предоставяше възможността да разкажа първите девет месеца от едно въстание, откривайки подробности и сенки, които бяха неофициални, антигероични, противоречиви, даже и предателски. [...] паралелно засилваше героизма [на въстаниците], защото бе разказан от един враг* (Galanaki 1997: 19).

²⁴ През последните десетилетия на ХХ век, съгласно Алайда Асман, се извършва преход от т.нар. *монологична към диалогична структура на паметта*. Ако старата политика на паметта цели укрепване и прослава на националната идентичност, като се фокусира главно върху героични действия и героични страдания и пренебрегва и/или изпраща в забвение ролите и моментите, които биха уронили престижа на нацията, то новата политика на паметта се съсредоточава върху преосмислянето на миналото и признаването на историческото насилие, страдание и травма в нов контекст на морална и историческа отговорност (Assmann 2015: 206).

REFERENCES

- Augustine 2006:** Augustine of Hippo. *Confessions*. Sofia: Iztok-Zapad, 2006. [In Bulgarian: Св. Аврелий Августин. *Изповеди*. София: Изток-Запад, 2006.]
- Assmann 2008:** Assmann, Aleida. "Transformations Between History and Memory." *Social Research*, vol. 75, no 1 (2008): 49–72.
- Assmann 2015:** Assmann, Aleida. "Dialogic Memory." In Mendes-Flohr, Paul, ed. *Dialogue as a Transdisciplinary Concept: Martin Buber's Philosophy of Dialogue and Its Contemporary Reception: 199–214*. Berlin: Walter de Gruyter, 2015.
- Beaton 2015:** Beaton, Roderick. *I idea tou ethnous stin elliniki logotechnia: apo to Vyzantio sti synchroni Ellada*. Irakleio: Panepistimiakes Ekdoseis Kritis, 2015. [In Greek: Beaton, Roderick. Η ιδέα του έθνους στην ελληνική λογοτεχνία: από το Βυζάντιο στη σύγχρονη Ελλάδα. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2015.]
- Galanaki 1989:** Galanaki, Rhea. "Ο mythos tou Ismail kai oi pagides tis istorias." Interview by Vena Georgakopoulou. *Kyriakatiki Eleutherotypia*, 30.07.1989. [In Greek: Γαλανάκη, Ρέα. «Ο μύθος του Ισμαήλ και οι παγιδες της ιστορίας.» Συνέντευξη στη Βένα Γεωργακοπούλου. *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 30.07.1989.]
- Galanaki 1997:** Galanaki, Rhea. *Vasileus i stratiotis: simeioseis, skepseis, scholia gia ti logotechnia*. Athens: Agra, 1997. [In Greek: Γαλανάκη, Ρέα. *Βασιλεύς ή στρατιώτης: Σημειώσεις, σκέψεις, σχόλια για τη λογοτεχνία*. Αθήνα: Άγρα, 1997.]
- Galanaki 1998:** Galanaki, Rhea. *The Life of Ismail Ferik Pasha: Spina Nel Cuore*. (Original title in Greek: *Ο βίος του Ισμαήλ Φερικ Πασά*.) Sofia: Lada, 1998. [In Bulgarian: Галанаки, Реа. *Житието на Исмаил Ферик Паша: Spina nel cuore*. Прев. Здравка Михайлова. София: Лада, 1998.]
- Galanaki 2022:** Galanaki, Rhea. *Emmanouil kai Aikaterini: Ta paramythia rou den einai paramythia*. Athens: Kastaniotis, 2022. [In Greek: Γαλανάκη, Ρέα. *Εμμανουήλ και Αικατερίνη: Τα παραμύθια που δεν είναι παραμύθια*. Αθήνα: Καστανιώτη, 2022.]
- Hadjivassiliou 2018:** Hadjivassiliou, Vangelis. *I kinisi tou ekkremous: Atomo kai koinonia sti neoteri elliniki pezografia: 1974–2017*. Athens: Polis, 2018. [In Greek: Χατζηβασιλείου, Βαγγέλης. *Η κίνηση του εκκρεμούς: Άτομο και κοινωνία στη νεότερη ελληνική πεζογραφία: 1974–2017*. Αθήνα: Πόλις, 2018.]
- Kosmas 2002:** Kosmas, Konstantinos. "Meta tin istoria: Istorika, istoriko mythistorima kai ethnikes afigiseis sto telos tou 2000 aiona." PhD diss., Free University of Berlin, 2002. [In Greek: Κοσμάς, Κωνσταντίνος. «Μετά την ιστορία: Ιστορία, ιστορικό μυθιστόρημα και εθνικές αφηγήσεις στο τέλος του 2000 αιώνα.» Διδακτορική διατριβή, Freie Universität Berlin, 2002.]
- Ricoeur 1998:** Ricoeur, Paul. „Za zavarshenoto i nezavarshenoto filosofstvane.” In Znepolski, Ivaylo, ed. *Sofiiski dialozi – Paul Ricoeur: 29–49*. Sofia: Dom na naukite za choveka i obshestvoto, 1998. [In Bulgarian: Рикьор, Пол. „За завършеното и незавършеното философстване.” В: Знеполски, Ивайло, ред. *Софийски диалози – Пол Рикьор: 29–49*. София: Дом на науките за човека и обществото, 1998.]
- Ricoeur 2004:** Ricoeur, Paul. *Oneself as Another*. Sofia: Sonm, 2004. [In Bulgarian: Рикьор, Пол. *Самият себе като някой друг*. София: Сонм, 2004.]

- Ricoeur 2006:** Ricoeur, Paul. *Patyat na razpoznavaneto: Tri sdudii*. Sofia: Sonm: 2006. [In Bulgarian: Рикюр, Пол. *Пътят на разпознаването. Три студии*. София: Сонм, 2006.]
- Teichert 2004:** Teichert, Dieter. “Narrative, Identity and the Self.” *Journal of Consciousness Studies*, no 10–11 (2004): 175–191.
- Thalasis 1992:** Thalasis, Giorgos. “I metamonterna parastasi tis eutheias ke tou kykλου. Af-orismos ton stereotypon fylou, fylis, ethnikotitas ke thriskeias sto mythistorima tis Rhea Galanaki O vios tou Ismail Ferik Pasa: Spina Nel Cuore.” *Speira*, no 2 (1992): 99–110. [In Greek: Θαλάσσης, Γιώργος. «Η μεταμοντέρνα παράσταση της ευθείας και του κύκλου. Αφ-ορισμός των στερεοτύπων φύλου, φυλής, εθνικότητας και θρησκείας στο μυθιστόρημα της Ρέας Γαλανάκη Ο βίος του Ισμαήλ Φερικ Πασά, Spina Nel Cuore.» *Σπείρα*, no 2 (1992): 99–110.]
- Tziovas 2007:** Tziovas, Dimitris. *Tautotita kai koinonia sti neoelliniki pezografia*. Athens: Polis, 2007. [In Greek: Τζιόβας, Δημήτρης. *Ο άλλος εαυτός: Ταυτότητα και κοινωνία στη νεοελληνική πεζογραφία*. Αθήνα: Πόλις, 2007.]
- Tziovas 2021:** Tziovas, Dimitris. *Greece from Junta to Crisis: Modernization, Transition and Diversity*. London: I.B. Tauris, 2021.
- Vernant 2001:** Vernant, Jean-Pierre. *The Universe, The Gods, and Men: Ancient Greek Myths*. (Original title in French: *L’univers, les dieux, les hommes: récits grecs des origines*.) Sofia: Lik, 2001. [In Bulgarian: Вернан, Жан-Пиер. *Древногръцки митове: Всемирът, боговете, хората*. София: Лик, 2001.]
- Yannakakis 1994:** Yannakakis, Eleni. “History as Fiction in Rea Galanaki’s The Life of Ismail Ferik Pasha.” *Κάμπος, Cambridge Papers in Modern Greek*, no 2 (1994): 121–141.

.....
NELI POPOVA (НЕЛИ ПОПОВА), ASSIST. PROF. PHD

Sofia University of St. Kliment Ohridski

 <https://orcid.org/0000-0002-9529-937X>

“Memory, Identity and Otherness in Rhea Galanaki’s Novel ‘The Life of Ismail Ferik Pasha: Spina Nel Cuore’.” [Original title in Bulgarian: „Памет, идентичност и другост в романа ‘Житието на Исмаил Ферик паша: Spina nel cuore’ на Реа Галанаки.“] *Cyrillo-Methodian Papers*, no 14 (2025): 79–92.

DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/zcm.2025.14.79-92>

